

OJA BAJDAR

Izgubljena reč

Prevela s turskog
Vesna Gazdić

Beograd
2015.
DERETA

Mojim prijateljima, Turcima i Kurdima,
koji su svojim kritikama, predlozima i prevodima
na kurdski jezik *Izgubljenoj reči* udahnuli emociju
i dušu; mojim prijateljima čije su se reči:
„Idite i ostavite nas sa našim snegovima,
topolama i vranama” preobratile u ovu knjigu;
svima koji nadilaze nasilje, mržnju i rat
nastojeći da dopru do čoveka i oslušnu
ljudski glas u svom srcu.

S ljubavlju i zahvalnošću.

Da li se deca ubijaju malim mecima, majko?

Tražio sam reč, čuo sam glas...

Tražio sam reč. Tu prostački i nemilice trošenu reč koja je nestala poput dahom raspršenog mehura sapunice. Tražio sam tu prvu rečenicu da započne, vodi i okonča priču. Rečenicu koja bi stalno izmicala mom peru i gubila se u laganom oblaku misli taman kad pomislim da sam je uhvatio... Izgublenu reč...

Zaboravivši je, išao sam za glasom koji sam čuo.

Pisac je čovek koji se igra, izvodi jezičke akrobacije i trikove. Konvencionalne pohvale uvek izgovarane uz njegovo ime postaju deo njegovog identiteta... Dobronamerni i pomalo naivni čitaoci zadivljenih pogleda, neiskusni a ambiciozni novinari koji prate književnu i umetničku scenu, kritičari u čijim rukama je njegova sudbina i ono što piše, svi oni imaju običaj da ga pitaju: „Šta se novo sprema u vašoj radionici, maestro?” Grčeći lice u hladan, licemeran osmeh, on im odgovara: „Nešto je započeto, prilično razrađeno, uskoro ćete videti.” Međutim, u njemu je samo praznina: „Jeziva i jalova praznina što se proteže u beskonačnost ogleдалa bez odraza u kojima se ogleda.”

Pasti od umora zbog te doterane, šuplje rečenice koju je negde čuo i zbog danonoćnog rvanja sa samim sobom ne bi li proizveo veliko delo koje se od njega očekuje. Neprekidno se koprcati u mreži odnosa *šifra – ljubav* iza kojih ostaje samo otužni ukus kajanja.

Vraćanja, od kojih svako predstavlja sitan poraz: vraćanje kući da bi se iz nje ponovo pobeglo zbog nedostatka vazduha i crne praznine u sebi; vraćanje ženi koja je uvek tamo, uvek draga, uvek odmerena, uvek daleka; vraćanje književnim krugovima uz ignorisanje njihovog ironičnog smeškanja koje, skriveno iza laskanja i lažne naklonosti, poručuje: „Znamo te ko zlu paru”; vraćanje nekadašnjim saputnicima sa strahom onog ko ne zna koga će, gde, u kakvim stanjima i svetovima zateći. Putevi, države, gradovi, hoteli, mora, luke, ljudi; uz stalno ponavljanje: *nek ide život*. S osećajem besmisla i praznine duboko ukorenjenim u sebi.

Tražio je jednu reč, reč koju je izgubio. Čuo je nekakav glas.

Glas koji se oslobađa vreve kojom odjekuje grad u daljini i u vidu vrtloga se zariva u sumornu tamu noći; glas koji poput vetra nadvisuje mesto i vreme i poput nabujalih voda zapljuskuje obale snova i nesanica.

Da li sam ga čuo?

Čujete metež, šapat, viku, razgovor, muziku, zvuke prirode i njenu tišinu, ali krik ne čujete. Krik skače na vas, grli vas, opkoljava; on je šesto čulo i prodire u vaše ćelije, premašuje glas i zaglušuje ga. Saznao je to iz krika koji je ispustila njegova žena rađajući njihovog sina, iz poslednjeg krika, nimalo nalik ljudskom, koji je jedne noći kraj njega ispustio čovek izboden nožem, kao i iz onog koji se rasprostirao u talasima a svetu ga je poslala – ne seća se koji je to rat, koji okršaj, ni gde je bio – žena pošto je sa sebe strgla crni zar i golih grudi pala preko svog mrtvog deteta. Ne možete čuti krik, on vas okruži, opseda, vuče za sobom, uvlači vas u sebe. Krik...

Putnici prostog, narodnog izgleda, odeće i mirisa čekaju anadolske autobuse koji kreću posle ponoći. Živopisni, uzavreli kaos; izveštačen i nakaradni red oponaša otmenost i luksuz aerodroma i autobuskih perona u velikim gradovima. Otegnuta, pogrešno akcentovana obaveštenja s razglasa čiji se poslednji slog u reči razvlači

kao žvaka: „Poštovani putnici, molimo vas za pažnju, objavljujemo polazak autobusa na sedamnaestom peronu!” Roštiljčije, prodavci semenki, prodavci lutrije, bifei, tezge sa verskim knjigama, prodavci CD-ova, prodavci alve, slatkiša; javni toaleti uvek sumnjivo vlažnih podova, razbijenih vodokotlića, zapuštenih lavaboa koji zaudaraju na mokraću. Svežina junskih ponoći koja stvara blagu jezu, žuta tuga koju odašilje slaba, beživotna svetlost, sve praznije čekaonice, sve tiši peroni.

Bilo je više od pola sata do polaska njegovog autobusa. Pokušavao je da ubije vreme posmatrajući na sve strane uzmuwane putnike, one koji su došli da ih sačekaju, decu koja su ovako kasno prosila i prodavala maramice i žvake, ljude okupljene oko tezgi sa grickalicama i CD-ovima. Dok je u popularnom hotelskom baru u koji je ranije često navraćao, a nedavno ga je ponovo otkrio, pio piće – doduše, on se kao i uvek nije zadržao samo na jednom – obuzeo ga je jak osećaj da ne može da provede još jednu noć u ovom prokletom gradu; odlučio je da otkáže dva nebitna sastanka sledećeg dana i da se odmah te noći vrati u Istanbul, i to autobusom.

Kupujući cigarete i mineralnu vodu u bifeu Glavni grad, koji se nalazio u jednom ćošku iza širokih staklenih vrata što su se otvarala ka peronima, primetio je kako neprekidno ponavlja: „Bife Glavni grad, bife Glavni grad”, kao da je veseli refren neke pesme. Ponekad bi mu se neka reč, rečenica ili stih vrteli u glavi kao pokvarena ploča, a pogotovo kada su mu misli konfuzne. Kada je shvatio značenje reči koje je neprekidno ponavljao, pomisli: „Zašto Glavni grad?” Ako je ovo glavni, gde su nožni gradovi?¹ Gradovi imaju glavu i noge. Dobro, zar se glave i noge nikada neće zameniti? Treba li da se menjaju? Kako se menjaju? Zbog čega ja... zbog čega mi čitavog života?... Šta znači to čitavog života?... Reci makar: „U mladosti...” Da li su sva nastojanja bila da noge postanu glava ili

¹ *Baş* (tur.) – Glava, glavni; *Başkent* (tur.) – Glavni grad. (Fusnote u tekstu su prevodiočeve.)

da glava postane noge? Da li može nastati tekst iz ovog glupavog pitanja od pre sto godina?

Problematiche i pitanja kojima se bavimo ponavljamo kao da su refren naših besmislenih života i generacijama ne uspevamo da ih odgonetnemo i razrešimo! A posebno reč „problematika” koju koristimo i kad treba i kad ne treba... Namerno ćeš koristiti ovakve reči da pomisle kako si veliki intelektualac. Iz toga ne može proizaći tekst. Više ništa ne izlazi iz mene. Kao da je nekad izlazilo! Hajde budi pošten, makar prema sebi. Ne smem da budem ovoliko okrutan. Iako nisam veliki koliki mislim, nisam ni ništa. Prokletstvo! Rasejan sam, konfuzan. U glavi mi je nešto kao *zastrašujuća, jalova praznina što se proteže u beskonačnost ogledala bez odraza u kojima se ogleda*. Ne bih smeo ovoliko da pijem. Moj mozak je kao sunder. Samo da dođe autobus, da sednem na svoje mesto, naslonim glavu i zaspijem. Samo da naslonim glavu na znojavi naslon sedišta i uro-nim u dubok san, kao pozdrav koji šaljem u spomen na dane naše neiskvarene mladosti kada je putovanje avionom (avionska karta po ceni mesečne plate! kakva bruka!) bilo strano i našem bednom studentskom budžetu i našem načinu života, pogledima na svet, okruženju i doslednosti revoluciji.

On se ne bi zaputio u tom pravcu da mu za oko nije zapala žena sa neobičnim šeširom koja je sedela na klupi čekaonice kod perona 8 dok je čekao kusur ispred bifea Glavni grad. Dok je stavljao flašu kisele vode u zadžepak na putnoj torbi, svetao šešir širokog oboda opet se našao u njegovom vidnom polju. Čudesna privlačnost objekta nagna ga da krene ka peronu 8.

Starija žena niskog rasta, punačka. Stara verovatno preko sedamdeset godina. U svetlim iznošenim pantalonama do ispod kolena. Kako ih ono zovu, bermude? Na glavi ima stari slameni šešir sa zelenom trakom i širokim obodom, a na rukama bele rukavice. Ili je penzionisana profesorka koja se nastanila u Bodrumu ili žena vremešnog službenika koji pola godine provodi u primorskim

mestima. Malo ga podseća na njegovu majku. Kad ne igraju karte, žene kao što je ona boje platno, oslikavajući ga batik tehnikom. Zanimaju se za književnost i umetnost. Uglavnom su pomodarke, nepodnošljive jer svima sole pamet kao da su učiteljice. Žene koje veruju da su njihove istine nepobitne, koje počinju priču sa: „Mi smo generacija devojaka stasalih u Republici...” Vide li pokrivenu ženu, pretvaraju se u bika koji je ugledao crvenu boju i urlaju: „Ni Ataturk nije uspeo ovaj narod da dovede u red!” Reč narod izgovaraju piskavim „a”. Bila je nalik prijateljicama moje majke, oficirkama i profesorkama. Možda sam nepravedan prema sirotoj ženi zato što je poistovećujem s mojom majkom; zato što ovako reagujem na oca, majku, i na tu nazovi elitu.

Starica neprekidno priča. Osvrće se unaokolo da vidi s kim to priča, nema nikoga.

„Zar nije tako, gospodine?”

Pita ga ljubazno čudnim ‘stranim’ naglaskom.

Da me nije prepoznala? Jeste, jeste. Ko zna, možda je čak došla na moja potpisivanja knjiga. Osećaj zadovoljstva i ponosa ga tako slatko prožima i golica iznutra. Naslađuje se slavom, uživa u tome što je poznat i što mu se poklanja pažnja. Pa opet, izigrava pomalo otupelog čoveka koji ne mari za slavu, ko je sit hvale i prevazišao je ta prolazna osećanja. Ne odgovara, pravi se kao da nije razumeo da je pitanje njemu upućeno. Uostalom, ni sa kim mu se ne priča. Samo da autobus što pre dođe na peron, da on nasloni glavu i zaspi. Seća se dana kada je jeftinim, dotrajalim, noćnim autobusima putovao na relaciji Ankara–Istanbul, što zbog ljubavi, što zbog revolucije. Bili su to lepi dani, dani mladosti, nezrelosti i neiskvarenosti.

Žena je, u to nema sumnje, rešila da ne odustaje dok ne dobije odgovor. Ljuti se na sebe. Pogrešio je što se zakačio za ofucani šešir i došao na ovu stranu. Otkako me je onaj mladi kritičar sklon visokoparnom izrazu okarakterisao kao „pisca koji ume da oseti

magiju predmeta i pretoči je u reči”, osećam potrebu da izgledam zainteresovano za predmete. Šešir, eto, ružan ženski šešir!... Rve se sa samim sobom: Zašto sam poleteo ovamo, zašto sebe uvalih u nevolju?

„I vi ste bili tamo. Bili smo u Varšavi. Ili možda u Budimpešti. Kada smo se ukraćavali na brod, dete je bilo kraj mene. Bežali smo preko Dunava. Nisam htela da napustim grad, primorali su me. Kažem vam, kada smo se peli na brod, dete je bilo kraj mene. Videli ste. Recite im šta ste videli. Vama će verovati.”

Treba li da odgovori? Um mu je bio zamagljen, mutan, misli nepovezane. Čim pije sam, potpuno gubi kontrolu. Međutim, ima gomilu prijatelja, toliko novih poznanika u ovom gradu; da hoće, pozvao bi nekog da piju zajedno. Kad bi pozvao nekog novog poznanika, taj bi skakao od sreće da bude viđen u društvu pisca Omera Erena. A stari... ne znam, može biti da su me izbrisali iz adresara, a možda bi se mnogo obradovali kada bih im se javio. Pa opet, ne zna se. Mnogo poznanika, a prijatelja nigde. Sve sam ih ili izgustirao ili sahranio. Ne mislim figurativno, većinu, to jest najbolje sam zaista sahranio.

Neobični ženski glas ga je prekinuo u razmišljanju: „Možda ni vama neće verovati, ali ipak im recite.”

Žena je očigledno prolupala. Pokušavao je da se seti ko su bili ti koji su se '56. evakuisali iz Mađarske preko Dunava? Ovakvu priču sam čuo ranije. Prokletstvo! Ničega se ne sećam. Pamćenje mi slabi iz dana u dan. Ne smem ovoliko da pijem, treba da slušam šta mi kaže žena, moram imati meru. Elif uvek ima meru. Meru? Kakvu, čiju meru? Da li je to Elifina mera? Zašto?

„Samo im recite šta ste videli”, ponavlja žena, molećivim tonom. „Recite im, gospodine.”

Da im kažem šta sam video? Da li sam nešto video? Da li sam rekao šta sam video? Da li bih rekao čak i ako sam video?

Ćuti. Mora da pobjegne odavde. Da se izbavi od ove žene.

„Rekli su da će dete doći posle. Godinama sam čekala, nije došlo. Kako bi jedno detence, palčić, moglo samo da prevali toliki put! Kada je srušen zid, nevesta Mađarica je sakrila sve papire i srebrne svećnjake. Ne, srebrni svećnjaci su možda ostali u Pešti. Ne treba grešiti dušu. Zar ne, gospodine?”

Ustaje s mesta i korača prema Omeru Erenu. Omer želi da pobegne, žena ga vuče za ruku. Istrgao je ruku. „Nisam bio tamo, ne znam, ništa ne znam”, govori dok pokušava da pobegne idući u stranu kao rak.

„Svi kažu ‘nisam bio tamo’, ‘ne znam’. Dobro, a ko je bio tamo? Ko zna, ko se seća šta se tamo desilo? Ko je izvukao dete s broda? Mora da je nevesta. Kada je moj sin proglašen za izdajnika i likvidiran, nevesta je počela da radi za druge. Sasvim je moguće da je ona sakrila srebrne svećnjake. Ja nisam htela da napustim Istok. Htela sam tamo da sačekam, da ne napuštam dete. Tamo je mogao da me nađe. Detetu je sve ovde potpuno nepoznato, ovde ne može nikoga naći.”

Žena se vraća na svoje mesto gundajući sve vreme. Više ne može da čuje niti razume šta ona priča. Laknulo mu je jer se otresao poremećene žene. Da ga ne primeti i ne krene za njim, bez žurbe, sporim koracima korača ka susednom peronu. „Likvidirani sin, izgubljeno dete, reka, mađarska nevesta, svećnjaci, drugi, Istok, zid...” Vazduhom lete reči koje je olujna epoha odnela zajedno sa ljudima. Kakve sve to ima veze s ovom punačkom, običnom starijom? Zašto da nema? Niko ne nosi ono što je proživio na svom licu, telu, u garderobi. Nosi u svom srcu, pamćenju, ludilu.

Reči čudne žene se odjednom ne čuju, gube se u graji, povicima, sloganima, refrenima poznatih koračnica za koje isprva ne shvata odakle dolaze.

Gleda u pravcu odakle dolazi buka. Na treći peron dolazi autobus čija su stakla ukrašena papirnim zastavicama sa polumesecom i zvezdom, velikom zastavom na prednjem delu i celom dužinom

razvučenim plakatom na kome piše „Naš vojnik je najveći vojnik”. Tridesetak mladića opčinjenih sopstvenim glasovima marširaju ka autobusu noseći na ramenima svoje mlade vršnjake kojima tek što su izbili brkovi, podignutih ruku, s prstima savijenim u znak vučje glave, iskolačenih očiju, ozbiljnih lica, koja pod slabom žutom svetlošću deluju kao da su u grču. Uobičajena, dobro poznata ceremonija ispraćanja vojnika. Ništa ne odudara od proketo normalnog toka svakodnevice. Sve je u obruču apsurdna i strašnog beznađa od kog ga malo više boli duša.

Jedna noć na autobuskoj stanici (koju su nekad zvali autobuska garaža); jedna žena koja je ko zna zbog čega nekim brodom pobegla nekuda preko Dunava i još je u bekstvu (Da li je bio II svetski rat? Mađarski ustanak? A dete? Da li je zaista postojalo?); deca koja ovde paraju grla i noć kličući iz sveg glasa: „Ili voli, ili napusti”, „Smrt separatističkom vođi”, „Zastava se ne spušta, domovina se ne deli”, „Najveći je naš vojnik”. Deca nekog drugog mesta, drugog vremena, drugih ideala. Deca koja imaju ulogu u svim tragedijama koje se igraju na svetskoj sceni i to uvek sporednu...

Šta ja radim ovde? Umoran sam, nije mi ni do čega, uz to sam i popio, izgubio sam i reč, ne mogu da pišem. Ne volim sebe, u zavadi sam sa sobom. Sada mi ni ideja o odlasku autobusom u Istanbul nije nimalo interesantna. U neskladu je sa mojim pedesetogodišnjim telom i umornom dušom. Odluka donesena u pijanom stanju, u lošoj noći u kojoj pijem sam. Da se vratim u hotel i svalim u krevet... I da se sutra kao čovek vratim u Istanbul, prvim avionom u kome nađem mesto. I ne moram prvim avionom, nigde ne žurim! Ko me to osim Elif čeka u Istanbulu? A ona je ionako zauzeta svojim eksperimentima, studentima, naučnim člancima koje piše za strane časopise. Čekanje je posao besposlenih ljudi. Elif uvek ima posla preko glave.

Ne, nije čuo pucanj, i da jeste, nije ga registrovao. Ali krik je postao metak koji mu se pod punim ubrzanjem zario u grudi.

Bezimen, izlišan, neidentifikovan, ogoljen krik otrgnuo se s brežuljaka Čankaje, Sejran baglara, tvrđave, uzvišenja i uzbrdica. Prekrio je one kvartove koji su ponos države i prestonice; naselja smrknutih službenika u odelima, s kravatama; udžerice koje uz topole, masline, kruške krase gola brda, periferije koje se polako ali sigurno uvlače u grad, uzbrdice koje vode ka tvrđavi; bulevare, ulice, stajališta, stanice, autobusku stanicu u ponoć. Širio se gradom, odzvanjao i gađao u srce svakog ko mu se našao na putu. Stigao je do Omera i neobične starice.

Upao je u vrtlog glasa. Koliko puta se okrenuo u tom vrtlogu? Kako je izašao? Da li je uspeo da izađe? Da li je prišao ženi ili ona njemu? Čuo je kako šapuće: „Ubili su dete.” U njegovoj glavi krik se pretvorio u glas, a glas u značenje: Dete!... Ubili su dete!...

U grobnoj tišini koja je najednom zavladala na autobuskoj stanici, između drugog i trećeg perona leži neka žena. Krv što curi između njenih nogu ostavlja okrugle fleke koje se sve više šire po dugoj suknji. Veoma je mlada, dete bezmalo. Pod slabim svetlom lice joj je plavičastobelo. Toliko je lepa da je nestvarna ovde, u ovom trenutku, usred ovog košmara. Okrećući glavu ka snažnom mladiću koji je kleknuo kraj nje, pokušava da se osmehne. Celo njeno telo se potom grči u bolu; pomera usne, želi nešto da kaže, možda i govori. Mladić polako podvlači ruku ispod njene glave. Skida i stavlja sebi oko vrata heklanu maramu koja pokriva njeno čelo i kosu, gusta kosa boje žita puni njegovu šaku. Jednom rukom neprestano mazi ženin stomak, prislanja svoje lice njenom i nešto šapuće: nekakve ljubavne reči...

Apsolutna tišina u kojoj vreme stane, taj trenutak neodlučnosti i zbunjenosti koji se živi u drugoj dimenziji izgleda da su veoma kratko trajali. Dvojica iz grupe mladića koji su do pre nekoliko minuta pravili buku, uzvikivali slogane i mahali turskom i zastavama sa više polumeseća beže trkom; niko ne ide za njima. Kao u poslednjoj sceni tragičnog baleta, putnici na autobuskoj stanici, oni

koji su ispraćani u vojsku i oni koji su ih ispraćali prilaze polako, u ritmu tišine, u krugovima. Zatim dolazi do eksplozije glasova: uzvici, nepovezane rečenice, pitanja, psovke, kletve, jadikovke. Mladić kleči kraj ranjene devojke i, kao da je sav glas potrošio na taj prvi jauk koji mu je probio grkljan, šapuće: „Ubili ste ga, dete ste ubili!”

Tri reči postaju glas i odzvanjaju: *We zarok kušt, we zarok kušt!* Ubili ste dete, ubili ste dete!

Potom nastaje komešanje; povici: „Pomozite, neko je pogoden!” Pozivi: „Upomoć!” Buka od koje čoveka zaboli glava: „Zar nema nikoga da spase život? Zar nema doktora?” Uspaničeni ljudi dolaze noseći nosila, papirne zastavice rasute po zemlji, zbunjeni radnici obezbeđenja. Glas se diže iz uskomešane mase: „Šehidi² ne umiru, domovina se ne deli!” Ljudi nastoje da okupe razbežale. Graja pokušava da se nastavi tamo gde je stala kao da se ništa nije desilo. Prokleti zločin počinjen oružjem koje je opalilo u ime ideje koju počinio nisu mogli ni da zamisle. Detinja naivnost nepoznatog ubice koji povlači oroz. Mladić se ne razdvaja od nosila na kojima nose devojku pogođenu zalutalim metkom. Beznađe je u njegovim očima, spomenik skamenjenog bola na njegovom licu. I reči od kojih se čoveku ledi krv, reči čudne starice koja se ne odvaja od njega, ravnodušna za ono što se dešava oko nje:

„Primoravali su me, ali ja nisam sarađivala, znala sam ko je ubio dete, ali nisam mogla da kažem. Ubedila sam sebe da nije umrlo. Ni mađarska nevesta nije sakrila svećnjake. Priznajem vam. Videla sam ko je ubio dete i ko je uzeo svećnjake: bio je jedan od naših.”

Besan, bespomoćan, začuđen hvata ženu za ramena i drmusa je. „Kakvo dete, koje dete, luda ženo? Koga si videla?”

„Skloni ruke s mene. Ubice su uvek iste, ubijeni isto tako. Tada nisam pričala, nikoga nisam potkazala. Dete je uvek isto, isto dete. Ti si ga ubio, videla sam.”

2 *Šahîd* (arap.) – Žrtva, mučenik; titula koja se daje muslimanima koji žrtvuju svoj život tokom verskog rata, tj. džihada.

Grubo odguruje ženu-utvaru, trči za onima koji su se udaljavali sa nosilima.

Čuje ženu kako dovikuje za njim: „Kuda idu ovi brodovi? Gospodine, recite mi ako znate. Gde, u kojoj luci treba da se iskrcam? Nikome neću reći da ste ubili dete. Kuda teče ova reka?”

Ranjenica je pokrivena prljavim prekrivačem, oči su joj sklopljene, lice i telo joj se istovremeno tresu i grče. Neprekidno jauče poput bolesnog mačeta. Jauci s vremena na vremena prerastaju u prigušena jecanja. „Ja sam doktor”, govori Omer potapšavši po leđima mladića koji pokušava da uhvati kraj nosila. Nema smisla reći iskreno: „Ja sam pisac.” Ko zarezuje pisca! Ovde je sada potreban samo lekar.

Spuštaju nosila na zemlju. Stavlja ruku na čelo ranjenice: hladno je kao led. Da dokaže da je lekar, pokušava da izmeri puls. Ranjenica stenje, on se plaši i odustaje od merenja pulsa. Iz daljine se čuje sirena vozila hitne pomoći. Radnik obezbeđenja dolazi sa načelnikom policije.

„Jeste li videli šta se desilo?”

„Da, video sam, ne znam ko je pucao, ali pretpostavljam da je neko iz te grupe koja ispraća vojnika. Dve osobe su pobile. Da, video sam lično.” Utvrđivanje identiteta, adresa. „Da, svratiću sutra u policijsku stanicu.”

Lice mladića kraj ranjene devojke poprimilo je boju gnoja. Kao da kap krvi nije ostala u njemu. Muči se da nađe ličnu kartu. Omer se na tren plaši da će privesti mladića i maltretirati ga jer nema ličnu kartu. Umešaću se ako ustreba. Reći ću im ko sam, zauzeću se za dečka. Vidi nekoliko suza koje se slivaju niz mladićeve obraze i nestaju u dugačkoj bradi.

„Izvuci će se”, govori. „Izvuci će se, ne tuguj.”

Na drugoj strani, sastavlja se zapisnik. Ranjena krvvari li krvvari.

„Otišlo je dete, dete nam je bilo sve!”, sve vreme ponavlja mladić. Ništa drugo mu nije na pameti.

Tek tada shvata da je ranjena žena trudna.

„Čekaj, ne paniči, da vidimo možda se dete može spasti.”

Pred očima mu je prizor zgrušane krvi koja curi između ženinih nogu i širi se po njenoj suknji i betonu. Ni sam ne veruje u ono što priča.

Zvuk sirene je sve bliži.

„Gde će je odvesti?”, pita mladi čovek uplašenim sumnjičavim glasom.

„U bolnicu.”

„Bez prebijene pare smo”, šapuće. Glas mu je krajnje očajan, skrhan, tužan. „Ako su nam za petama... neće nas ostaviti žive. Uz to...”

U tom trenutku uočava izraziti istočnjački akcenat u mladićevom glasu. Seća se vapaja na kurdskom. Prvi put pažljivo posmatra njegovo lice. Vidi samoću, strah, beznade u njegovim očima, pogleda ranjene životinje koju je lovac saterao u ćošak. Beže, pomisli. Beže od nekoga; dobro je što policajac koji traži da potpišu zapisnik nije čuo o čemu pričaju.

Stiže hitna pomoć i zaustavlja se odmah ispred njih. Dok pomaže da se podignu nosila, govori: „Ne boj se, idem s tobom, rešićemo bolnicu i ostalo. Znam jednu bolnicu gde su doktori moji poznanici. Ne boj se, rešićemo i druge neprijatnosti ako ih ima.”

Priča samouvereno i s osećajem moći zbog činjenice da je Omer Eren.

Mladić ga gleda napeto, s nevericom i sumnjom, očima koje pitaju zašto sve ovo radi.

Noć je mračna, nebo je tamnoplavo. Mesec ne sija. Svetla grada zasenjaju zvezde. Prekoputa, u daljini je tvrđava. Na njoj se lagano vijori ogromna zastava obasjana plavičastim svetlom. „Odakle ste došli, kuda idete?”, više ne bi li nadjačao sirenu hitne pomoći koja grebe čoveka iznutra i ujeda ga za srce.

Istovremeno ranjena žena urla od bola. Krv kaplje s nosila na zemlju. Ne čuje odgovor. A možda niko i ne odgovara.

Posmatrajući s ljubavlju zamorčad ružičastih očiju i ružičastog bezdlakog repa u malim kavezima, Elif se, pomalo s tugom i čežnjom prema svojim mladalačkim danima, setila kako je plakala kada je umro njen prvi opitni miš. Pre trideset, a možda i više od trideset godina. Oni su bili moji prvi mrtvi miševi, moj prvi zločin.

Kako bi što pre završila svoj doktorat koji je počela da radi sa velikom nadom, željom i upornošću, u laboratoriju je dolazila ranom zorom pre nego što ostali stignu na posao. Bićeš prva Turkinja koja će dobiti Nobelovu nagradu, zadirkivali su je profesori. Zašto da ne! Videćete kada je budem dobila.

Ne bi se moglo reći da je bila skromna. Ne baš lepa srednja ćerka od troje dece iz učiteljske porodice srednjeg staleža skromnih primanja, kao mala je otkrila da će uspehom slomiti porodični obruč koji ju je stezao, napraviti karijeru, osloboditi se prosečnog života i steći priznanje i poštovanje. Bila je ambiciozna. Ambicija je hranila njenu volju, marljivost je nadomestila odsustvo talenta i pronicljivosti. Elif nije htela da bude kao njena majka, da živi kao njene tetke i komšinice. Gnušala se zatvaranja u sobe i kuhinje, šivenja, jela, dana okupljanja žena, kuća u koje se uvukao miris običnih ljudi i običnih života. Ni kao sasvim mala devojčica nije se igrala igara u kojima je bila domaćica, nisu joj se dopadale igračke poput kuhinjskih setova ili garnitura za sedenje, nisu je mnogo zanimale ni nakinđurene lutke. Volela je plišane igračke: medvediće, zečeve, mačke, kućice, miševе. Naravno, bilo bi bolje da su bili živi, ali držanje životinja u kući nije bilo dopušteno. Kada je plašljivi puh, koga je hranila komadićima sira, mrvicama hleba, suvim voćem a da ga nije pokazala nikome, čak ni sestrama, pao u klopku prevaren sirom koji je njen tata umočio u otrov, ona je toliko plakala da je otac morao da se zakune da ga neće ubiti, već da će ga pustiti.

Dok navlači rukavice za eksperiment, seća se bolnih, izgubljenih pogleda malenog miša uhvaćenog u zamku. Kako je to čudno! Toliko godina je prošlo, a još su mi pred očima. Otvara kavez na velikom laboratorijskom stolu i vadi jedno zamorče držeći ga s dva prsta. Trudeći se da ga ne povredi, stavlja ga na sterilni papir na stolu za seciranje. Sada ću te uspavati, pa da vidimo šta se u tebi dešava! Setni osmeh se razabira na njenom licu jer je svesna da pokušava da izbegne pogled zamorčeta. Lepo je što su u meni ostali tragovi dana kada sam plakala za prvim usmrćenim mišem. Shvata da je samilosna i osećajna i to je raduje. Zariva injekciju zamorčetu u potiljak. Taj skikutavi, bespomoćni zvuk „vik“, koji je godinama ignorisala ne uspevajući da se navikne na njega, bio je nejak, samrtni krik zamorčeta. Životinja se grči, šapice se nekoliko puta trzaju. Oseća pod prstima kako se minijaturno telo opušta. Eto, to je sve. Ko zna koliko je malih života stradalo tokom ovakvih eksperimenata. Odjednom, sasvim tiho, počinje da plače. I sama se čudi zašto. Zato što sam ubila miša? Na čudan način uživa u mlakim kapljicama koje se slivaju niz njene obraze.

Nije joj bilo lako da se navikne na ubijanje pokusnih životinja. Potrebno je malo surovosti da bi se stiglo do rezultata, govorio je njen profesor. Zamislite da je ono što držite u ruci parče tkanine, a ne živ organizam. Pomislite koliko će dečjih, ljudskih, životinjskih života spasiti smrt pokusne životinje!

Elif je želela da se iz toga vidi rezultat, da uspe. Razmišljala je, složila se s onim što je profesor rekao, ubedila je samu sebe. Pa opet, obuzimao ju je neki nemir. Može li čovek tretirati živo biće kao parče štofa? Jedna duša za hiljadu duša, hiljadu života za jedan život. Dobro, a ko snosi odgovornost za tu jednu dušu? Zar princip o dobrobiti većine ne čini legitimnim sve zločine? To što je dovoljno zrela da ne mašta o Nobelovoj nagradi, a možda i to što su je ova pitanja sve više opterećivala, nagnalo je profesorku Elif Eren da se postepeno distancira od laboratorije u kojoj je nekad

strastveno radila, da se zamisli nad moralnim pitanjima genetike i okrene se naučnoj etici i filozofiji.

Dok pod mikroskopom povezanim sa kompjuterom proučava komad mozga koji je uzela iz gomilice belog krzna, trudi se da zanemari telefon koji neprekidno zvoni negde u njenoj glavi i da se posveti poslu, odnosno mrtvom mišu u ruci. Uzalud se trudi. Sve što je radila, o čemu god da je razmišljala propadalo bi pod prodornim i zvonkim zvukom telefona koji se oglašava pred zoru i neprekidno odjekuje u njenoj glavi. Telefon nastavlja da zvoni poput loše muzičke pozadine koja se ne da učutkati.

Pred zoru se sva u znoju prenula iz haotičnog sna u kome je pokušavala da umakne vatrenoj streli koja se zabola posred puta obavijenog maglom kojim je hodala. Ošamućena snom, najpre joj nije bilo jasno šta se događa, a onda se uznemirila shvativši da je vatrena strela bila zapravo telefonsko zvono. Još kao dete naučila je, zahvaljujući bolnim iskustvima, da kucanje na vrata posle ponoći i pred zoru, kao i ponoćni pozivi, nose tragične i loše vesti. U njenom dečjem sećanju očeva smrt je upamćena kao posleponoćni telefonski poziv iz neke anadolske varošice u koju je bezopasni učitelj premešten dospevši u nemilost vlasti. U danima vojnog udara, došli su pred zoru da vode njenog muža, lupali su snažno na vrata kao da će ih razvaliti, upali su u kuću teško naoružani i probili se čak do spavaće sobe. Tada je bila u četvrtom mesecu trudnoće. Bez reči, s izrazom omalovažavanja, gledala je kako odvođe Omera trudeći se da rukama zaštiti stomak, jer da su je gurnuli ili uradili nešto slično, naškodili bi detetu. Bol njenog sina – ili možda treba reći njegov nestanak – bilo je zvono telefona iza ponoći koje se zarilo u duboki san; poziv s bolničke centrale: „Da li ste u bliskom srodstvu sa Denizom Erenom? U teškom je stanju, hitno dođite.” Bilo je negde pred zoru i kada su je telefonom izvestili o izbijanju požara u laboratoriji u kojem su stradali njeni dragi zamorčići, a sav trud uložen u važan eksperiment na kome je mesecima radila

pretvorio se u pepeo. Elif se plašila posleponoćnih poziva i lupanja na vrata pred zoru.

Srce joj je snažno tuklo dok se uspaničeno protegla ka telefonu. Uzbuđenje je dostiglo patos pošto je čula Omerov glas. Sigurno se desilo nešto loše. On je noćobdija, budan je u ove sate. Ponekad radi do jutra, neprekidno piše i pije. Možda je pijan, toliko da ne pomisli da spavam u ovo doba, a možda je nešto gore...

„Dušo, šta se desilo? Zašto zoveš u ovo doba? Jesi li dobro?”

Trudi se da sakrije svoje uzbuđenje.

„Dobro sam, dobro, ništa se nije desilo. Planirao sam da se vratim sutra, ali ništa od toga. Pričaću ti. Još neko vreme ću biti na putu, idem na Istok. Odložio sam povratak, hteo sam to da ti javim.”

Otkud sad ovo? U gluvo doba noći... Obaveštava me da kasni, a ne kaže kada će doći. Možda je samo hteo da me čuje. Rutinska provera: da li sam još tu, kako sam fizički, da li mi je srce na mestu? Da li čekam svog muža naoružana ogromnim strpljenjem?

Šta je ostalo od ljubavi? Šta ostaje posle trideset godina? Bojazan da ostavljeni ne bude tamo gde je ostavljen, briga da tajna moć razdvojenosti ne nagriza vezu, strah od gubitka. Ispunjena sigurnošću, ušuškana navika koja nastaje kada nestane putene strasti i privlačnosti nedokučivog. Svojevrstan životni komfor, osećanja da je neko tamo. S druge strane pak, veza za koju oboje strahujemo da je ne izgubimo.

„Ideš na Istok? Kakva slučajnost! Ja sledeće nedelje idem na Zapad, u Dansku. Na simpozijum o filozofsko-etičkoj dimenziji genetske tehnologije.”

„Ja na Istok, ti na Zapad... Putevi nam se sve više razilaze.”

Da li je Omer izgovorio ove reči ili sam ja to pomislila? Istina, poslednjih godina smo vrlo retko zajedno. Naša zanimanja se dosta razlikuju, tako da, hteli – ne hteli, imamo i različita okruženja. Ali nikada nisam pomislila da nam se putevi razilaze. Budući da smo

toliko toga proživeli zajedno. Toliko čega? Čitava jedna mladost... Patnje, žestoki napori koji su pretvarali poteškoće u nadu u bolje sutra, vera da su u našim rukama ključevi svetle budućnosti celog čovečanstva, a ne samo ove države, san o revoluciji koji nam pali srca i greje krv. Bili smo naivna, poletna deca koja se razdragano bacaju u plamen još uvek ne znajući da vatra prži. I to nije sve: ukusi, mirisi, užici koje smo delili, zajedno proživljene patnje, radosti, sreće, zajednički prijatelji, zajednički podvizi, uspesi. I neuspesi, i porazi. I... i taj poraz o kome ne pričamo, koji ne spominjemo strahujući da će naša veza bespovratno pući ukoliko se jednom prekine tišina. Da li je to poraz? Ne, to je saučesništvo u zločinu.

„Kad već ideš tamo, hoćeš li ga videti?”

Razume šta je muž pita, ali opet, pogođena onim „naši putevi se sve više razilaze”, da bi ga povredila, pita:

„Da li ću videti – koga?”

„Dete... Hoćeš li posetiti dete?”

Srce je zaboli kad se seti nesigurnog, paćeničkog, molećivog tona u glasu s druge strane žice i njegove nemoći da izgovori detetovo ime. Da li su muškarci u odnosu na žene ranjiviji i nesigurniji spram života? Da li su majke otpornije na bol? Da li se fiziologija rađanja odražava na mozak? Omer se nikada nije pomirio, nikada nije oprostio, ni sebi, ni detetu, ni životu. Dobro, a ja? Da li sam ja uspela da se naviknem, da prihvatim a da ostanem verna sebi?

Prelazi za kompjuter. Na tren je zaokupljena čarobnim raznobojnim prizorima na ekranu. Seća se da je kao mala provodila sate posmatrajući kaleidoskop. Durbin od kartona u kome su se, kada ga okrene i prisloni oku, otvarali rajski cvetovi, leteli bajkoviti leptiri, s neba padale raznobojne zvezde bio je njena omiljena igračka u detinjstvu. Nije znala za reč kaleidoskop nego je kartonsku cev zvala „dvo gled za bajku”. Jednog dana nije mogla da odoli, tankim nožem je iz ležišta izvadila prozirni poklopac na kraju kartonskog durbina. Želela je da bez te proste cevi vidi fantastične boje, oblike,

da dotakne zvezde i cveće. Bila je i znatiželjna da otkrije šta se nalazi u durbinu i kako sve to funkcioniše.

Dok oduševljeno posmatra raznorazne, raznobojne šare na ekranu, sa setom se seća parčića stakla i papira koji se iz kaleidoskopa prosipaju na zemlju. Pazi, ne pokušavaj da prodreš u stvarnost lepota koje vidiš! Rajski prizori mogu nastati od smeća. Gledaj, uživaj, raduj se. Da li je stvarnost uvek istinita? Da li je moguće ispreturati redosled „stvarnost, istina, osećanje, ponašanje”? Šta znače ova pitanja danas kada dominira virtuelna stvarnost? Trebalo bi razraditi ovu ideju u referatu koji će poslati na kongres o naučnoj etici. To bi bilo veoma korisno da se ilustruje tema, produbi veza virtuelnog i realnog, virtuelnog i etičkog.

Beleži formule prizora oslikanih na ekranu i svoj komentar. Sve reakcije ćelija mišjeg mozga slažu se sa njenim pretpostavkama. Eksperiment za sada uspešno napreduje. Koliko će još miševa biti potrebno? Da li će onda mačke doći na red? Ili istraživanja na ljudima? Današnje predavanje treba da održi u laboratoriji. Da studenti svojim očima vide kako se moja hipoteza postupno potvrđuje. Naravno, ako među njima ima onih koje to zanima. Zna da većina studenata mora da upiše ovaj smer pošto nemaju dovoljan broj poena za smerove koje zapravo žele da studiraju. Kakva je u ovom veku korist od učenja osnovnih nauka?! Naročito u Turskoj. Stoga, iako joj se ponekad ne drže predavanja, zadovoljna je zbog vrednosti i slika koje vidi na ekranu, zbog toga što se u ovom opitu sve odvija kako treba i što se malo po malo potvrđuju njene pretpostavke. To joj neće doneti Nobelovu, ali neku skromniju hoće, recimo Evropsku nagradu za naučnicu godine. Dobro, a zašto sada plaćem? Ne zato što sam ubila miša, to je bilo davno.

„Hoćeš li posetiti dete?“, premeće po glavi njegovo pitanje. To pitanje joj mesecima ne izbija iz glave otkako su je pozvali da pošalje rad za simpozijum u Kopenhagenu. Kopenhagen je na korak od Norveške. Naravno da može da poseti dete. Čudno je što je Omer

to pitao preko telefona. Da li je hteo da kaže idi, vidi? Da li je to bilo podsećanje, predlog ili zahtev? Posle dužeg vremena spomigne dete. Da li je ta tema izbledela ili ne boli više kao nekad? Šta kaže unutrašnji sat čoveka, koliko je potrebno da se bol pretvori u tugu? „Tuga je projekcija bola”, seća se reči svog omiljenog pisca. Moj bol se polako pretvorio u tugu, ne slama me kao nekad, ali se produbio. Upravo to ne podnosim: sve nestaje, prolazi, navikneš se, postane svakidašnje... Kako je Omer podneo, doživeo svoj bol? Nikada nismo pričali o tome. Ustručavali smo se, izbegavali smo to. Nismo podelili zajednički bol. Ako je isto izvorište, ako su dva čoveka pogođena istom strelom, bol se ne deli, niti se deljenjem umanjuje. „Ja na Istok, ti na Zapad”, kažeš skrhanim glasom. Ako budemo uvek išli ti na Istok, ja na Zapad, ne srećući s puta, jednog dana bismo, dragi moj, mogli da se sretnemo na nekom malom, dalekom ostrvu.

* * *

Daleko, malo ostrvo: ostrvo izgubljenog sina. Ta minijaturna tačka na karti severne polulopte za koju je mislio da će pobediti bol ukoliko je zaboravi, a sa druge strane se opirao da je zaboravi – jer, to bi značilo zaboraviti dete – jer nije znao da li je zaista komad kopna ili deo noćne more iz koje nikako ne može da se probudi.

Ostrvo je bilo mala tačka kao ušica igle koja se – u decembarskim danima kada se smrkava u četiri po podne i zbog slabog svetla u kolima – jedva uočava na turističkim mapama. Izašli su iz Bergena i išli ka severu Norveške. Mesta na mapi označena kao „pre-noćište” bila su zatvorena, nije bilo nigde nikoga. Kada su vođeni poslednjom nadom stigli do svetionika koji pruža usluge pansiona, čuvar im je na engleskom, nemačkom, norveškom i znakovnom jeziku objasnio da su zatvoreni na Badnje večer, da on ide u selo na porodičnu božićnu večeru, da petnaest kilometara severno ima